

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ТРУДОВИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Карнаухова А.В., Коваленко І.В.

Педагогічний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2018-12-64-24>

У статті проаналізовано проблему трудових навичок у дітей дошкільного віку. Зроблено теоретичний аналіз наукового доробку філософів, психологів, педагогів щодо формування трудових навичок у дітей дошкільного віку. Визначено умови за яких будуть формуватися трудові навички у дітей дошкільного віку.

Ключові слова: трудове виховання, трудові навички, діти дошкільного віку.

Постановка проблеми. Проблема трудово-го виховання дітей дошкільного віку завжди знаходиться у полі досліджень науковців. Саме підготовка до майбутнього дорослого життя та участь у трудовій діяльності немислимі без певних умінь, навичок та компетенцій, що формуються у людини протягом усього життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема трудового виховання знайшла своє відображення у працях З.Н. Борисової, А.А. Люблінської, Н.Г. Лоран, Т.І. Маркової, В.Г. Нечаєвої, Л.А. Пенської, В.І. Логінової, Г.В. Беленької, М.А. Машовець та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема трудового виховання дітей, починаючи з дошкільного віку, досліджується багатьма педагогами та психологами, як в історико-педагогічній спадщині, так і в сучасних дослідженнях. Так, зокрема: праця як чинник розвитку особистості (П. Блонський, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін.); позитивний вплив праці на розвиток особистості дитини та підготовка її до життя в суспільстві (Р. Буре, М. Крулехт, Л. Куцакова, В. Логінова, Т. Маркова, В. Нечаєва та ін.); усвідомлення дітьми ролі праці в житті суспільства (М. Васильєва, Г. Годін, О. Радіна та ін.); розвиток моральних якостей особистості, оптимізація навчально-виховної діяльності (Ю. Бабанський, О. Богданової, І. Зарецька, С. Козлова, В. Коротов, Т. Мальковська, Т. Шамова та ін.).

Мета статті: Здійснити теоретичний аналіз наукових праць філософів, психологів, педагогів з метою формування трудових навичок у дітей старшого дошкільного віку.

Завдання:

– здійснити короткий теоретичний аналіз проблеми формування трудових навичок у дітей старшого дошкільного віку;

– визначити основні умови формування трудових навичок у дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трудове виховання є складовою частиною всебічного розвитку не тільки дітей дошкільного віку, а й людей зокрема. Воно має вплив на розвиток розумових здібностей дитини, формування моральних якостей, формування естетичних почуттів, сприяє фізичному розвитку. У процесі праці в дітей формується загальне позитивне ставлення до навколишнього життя. Вдало виконана робота приносить їм почуття радості, задоволення, відчуття корисності своєї невеликої справи. В процесі праці у них формується праг-

нення до спільної діяльності, повага до праці дорослих, уміння доводити справу до кінця, тобто формуються морально-вольові якості, які конче необхідні дітям у майбутньому житті.

Трудове виховання дітей притаманне всім історичним формаціям, воно є найдавнішою формою виховання. Її ідея дійшла до нас крізь століття, однак вона завжди (а особливо у стародавні часи) стосувалася тільки нижчих (підлеглих) верств, тим більше це вірно по відношенню до дітей дошкільного віку.

Загалом дошкільне виховання в античному світі виявилось у двох виховних системах: спартанській й афінській. У підготовці дітей до школи враховувалась і специфіка предметів, які їм доведеться вивчати: грамота, математика, етика, логіка, фізичні вправи. Відповідно до цього, можна вважати, що з античних часів ідея трудового виховання існувала, але не стосувалась усіх без винятку дітей. Вона протиставляла себе «шляхетному» вихованню і була стержневим моментом виховання дітей «трудова» класів.

У середньовіччя можна виявити багато думок стосовно виховання дітей, однак, проблемам трудового виховання також не приділялось достатньої уваги, в книжних творах. Класовий характер освіти і виховання не передбачав використання фізичної праці у школах. Діти рабів у школах не виховувалися; виховання відбувалось у праці на рівні з дорослими.

До проблеми виховання дітей у процесі праці зверталися автори перших утопічних систем оновлення шляхом виховання. Зокрема, Т. Мор рекомендував маленьких дітей знайомити дітей з працею людей і спонукати їх до посильної участі в трудових процесах. Подібну ідею можна знайти й у творах видатного педагога Я.А. Коменського. Він у своїй праці «Велика дидактика» призначає для виховання дітей так зване материнське опікунство у кожній сім'ї, яке повинно домінувати у процесі виховання для дітей певного віку.

Материнська школа покликана перед усім забезпечити фізичний розвиток дітей, а також дати початки знань всього того, чого людина повинна навчитися протягом життя. На першому місці – фізичне виховання. Але вже в цьому віці, на думку Я.А. Коменського, потрібно здійснювати і моральне, і естетичне, і трудове виховання [2, с. 104].

На думку Ж.-Ж. Руссо, дитину, яка фізично зміцніла і навчилася самостійно орієнтуватися в навколишньому середовищі, слід залучати до фізичної праці. Оволодіння трудовими навичками – необ-

хідна умова забезпечення молодій людині власного кусня хліба, а відтак – незалежності і свободи.

Послідовник Ж.-Ж. Руссо, Й.Г. Песталоцці не тільки теоретично, а й практично доклали багато сил до того, щоб, поєднавши навчання з фізичною працею, виховувати дітей для чесного життя. Він вперше в історії педагогіки пов'язав мотивацію праці з природою дитини, обґрунтував роль праці як частини педагогічної системи. Й.Г. Песталоцці наголошував, що завдяки поєднанню навчання і фізичної праці діти виходять у життя морально загартованими, здатними до самостійного визначення: «Дитяча праця здійснює позитивний вплив на дитину тільки за умови, коли ставить перед собою виховні і моральні завдання» [7, с. 62-63].

Сучасні філософи підкреслюють, що рівень використання такого фактору, як праця, знаходиться у відповідальності з рівнем соціального розвитку суспільства. Чим вищі суспільні потреби людини, тим досконаліша її організація предметного буття. Філософи (І.Т. Касавін, В.О. Воронич, Ю.К. Плетніков) розвиваючи вчення про роль діяльності і мети, зазначають, що їх не слід розуміти, як просту адекватність.

Ідея обов'язкового трудового виховання для всіх дітей формувалася в ХІХ ст. одночасно з розвитком ліберально-демократичних поглядів у суспільно-політичному житті. Прихильниками виховання через працю ставали дедалі все більше педагогів, мислителів: соціалісти-утопісти Ш. Фур'є, Р. Оуен, К.Д. Ушинський, А. Дістервег, Х.Г. Зальцман та ін.

Невідповідність в цей час у провідних державах традиційної постановки справи вихованню дітей рівню їх економічного і суспільного розвитку, а також дестабілізація західного суспільства через наростаючу під впливом марксистських ідей класову боротьбу, викликали гостру критику традиційних педагогічних концепцій. У якості альтернативи традиціоналізму у педагогіці з'являються нові реформаторські ідеї (вільне виховання, трудова школа, експериментальна педагогіка і т.д.), представниками якими виступали А. Фер'єр, Е. Демолен, С. Редді.

Теоретичним підґрунтям трудового виховання в цей час стають праці В.О. Сухомлинського і А.С. Макаренка. У «Лекціях про виховання дітей» А.С. Макаренко наголошував на основних завданнях трудового виховання дітей в сім'ї, підкреслюючи, що діти живуть не підготовкою до якогось майбутнього життя, а теперішнім життям. Він вчив батьків, як треба залучати дітей до праці з раннього дитинства: спочатку підказати, заохотити, а потім вести дитину до того, щоб вона сама бачила необхідність тієї чи іншої справи. Обов'язково треба викликати в дитини інтерес до роботи, але зловживати цим не можна, бо вирішальним моментом у трудовому вихованні повинен бути не інтерес до тієї чи іншої праці, а усвідомлення її корисності, необхідності для людини, суспільства в цілому.

Як зазначав А.С. Макаренко, потрібно порівнювати підходити до дітей: інколи можна попросити дитину виконати ту чи іншу роботу, в деяких випадках – доручити, а в інших – поєднати прохання з дорученням, не зупиняючись і інколи перед вимогою виконати дитині те, що батьки чи вихователь вважають за потрібне.

А.С. Макаренко у лекції про трудове виховання розкрив важливу роль елементарних видів господарсько-побутової праці дітей, зазначивши, що

в ній формуються самостійність, відповідальність, самоорганізація, цілеспрямованість їхньої поведінки. Діти, які вміють працювати, знають ціну трудових дій, поважають і працю інших людей, скоріше приділяють увагу людині, яка потребує допомоги.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що питання трудового виховання підростаючого покоління активізуються періодично і співпадають з глобальними процесами екологічного розвитку держави. Основні концептуальні підходи до організації трудової діяльності дітей в умовах суспільного дошкільного виховання в нашій країні були закладені на перших з'їздах з дошкільного виховання.

Вважалося за необхідне ввести в життя дітей такі види праці, як самообслуговування, праця на городі, в саду, ручна праця з різними матеріалами. Було рекомендовано заохочувати дітей до самостійного прибирання кімнати, прання тощо. На першому з'їзді було визначено вимоги до організації дитячої праці, враховуючи вікові особливості дітей: праця повинна бути доступна і зрозуміла за метою, давати дітям радість, діти мають працювати добре і, по можливості, гарно. Було окреслено два провідних завдання трудового виховання: навчити працювати дітей з радістю і колективно.

А.С. Макаренко особливого значення надавав колективній дитячій праці, в якій виникає взаємна відповідальність учасників. «Спільна трудова праця, робота в колективі, трудова допомога людей та постійна їх взаємна трудова залежність тільки й можуть створити правильне ставлення людей один до одного, – писав він. Це правильне ставлення полягає не тільки в тому, що кожна людина віддає свої сили суспільству, але і в тому, що вона і від інших вимагає того самого, що вона не хоче коло себе терпіти життя дармоїда» [1, с. 388].

Український педагог С.Ф. Русова розкривала питання значення трудового виховання дітей в умовах дошкільного дитинства, посилювалась на особливості української нації, яка відзначається старанністю і потягом до праці. Дитяча праця, на думку С. Русової, є головною основою виховання і до неї треба залучати дітей з наймолодшого віку. Особливо підкреслювала вона значення ручної праці, яка повинна забезпечити активність дітей, свідоме прагнення їх до праці, насолоду від отриманих результатів, створення позитивного настрою дітей під час праці, задоволення та ін. Праця дітей старшого дошкільного віку може носити ознаки соціального змісту, діти бачать наслідки своєї праці і в тому, «що вона найкраще регулює відносини окремої дитини до усього колективу з погляду засвоєння конкретних обов'язків й зміцнення почуття відповідальності» [4, с. 304].

У 30-40 роки ХХ ст. широко відомою була педагогічна діяльність П.П. Блонського, який значну частину своїх досліджень приділяв вихованню через працю. У його «Трудовій школі», «Вступі у дошкільне виховання» та інших роботах були сформульовані принципи трудового виховання дошкільників, що зберігають свою актуальність і сьогодні.

Людина розвивається духовно й фізично тільки в праці. Будь-які спроби уникнути продуктивної праці призводять до негараздів і для особистості, і для суспільства. З цього приводу Ушинський К.Д. писав: «Якби люди винайшли філософський камінь, то біда б була б ще не-

лика: золото перестало б бути монетою. Але якби вони знайшли казковий мішок, з якого вискакує все, чого душа забажає, або винайшли машину, яка цілком замінє всяку працю людини, то самий розвиток людства припинився б: розбещеність і дикість полонили б суспільство» [6, с. 106].

В.О. Сухомлинський власним педагогічним досвідом довів, що праця дітей є найважливішим фактором їх виховання в громадянському дусі, формування в них моральності, залучення до колективного життя. Трудове життя в роки дитинства – це одна із найважливіших умов формування гармонійної людини, – писав В.О. Сухомлинський. Треба виховувати в дітях почуття радості праці, без цього неможливе життя колективу» [5, с. 495].

З 60-х та протягом 70-х років ХХ століття теорія дошкільної педагогіки систематично поглиблювалася дослідженнями проблем трудового виховання. Розглядаючи питання трудового виховання дошкільників, дослідники почали пов'язувати їх із формуванням поваги до праці дорослих, таких моральних якостей підростаючої особистості, як працелюбність, відповідальність, розвиток самостійності дітей, їхньої здатності до самооцінки. Практика трудового виховання дітей в умовах дитячого садка у цей період засвідчила, що діти нерационально опанували трудову діяльність, не могли самостійно планувати послідовність трудового процесу, звалили діяти під керівництвом дорослого. Вихолощувався інтелектуальний зміст трудової діяльності дітей, через що вони втрачали інтерес до виконання трудових доручень. Це відбувалося тому, що навчання, включене у спільну діяльність з дорослим, в якій діти виступали як помічники, не давала їм змоги осмислити весь трудовий процес. Увага дітей зосереджувалася на одній, часто дургорядній дії (принести, подати, потримати).

Вивчення психолого-педагогічної літератури свідчить про тенденцію активізації досліджень з питань організації дитячої діяльності виховання її культури у дошкільників. Це відображено в роботах Л.В. Артемової, Р.І. Заїченко, В.Г. Нецаєвої, В.О. Павленчик, Т.І. Поніманської та ін. Так, зокрема, трудове виховання, Т.І. Поніманська трактувала як цілеспрямований процес формування у дітей елементарних трудових навичок та умінь, сприяє вихованню до праці дорослих, формує звичку діяльності [3, с. 258].

Трудове виховання тісно пов'язане із усіма напрямками виховання (моральним, фізичним, естетичним, розумовим, екологічним, національним тощо) і сприяє цілісному й гармонійному становленню особистості лише в умовах свободи, самостійності, творчості, відповідальності,

активності. Аналіз наукових досліджень вчених доводить, що праця чинить найкращий вплив на дитину тоді, коли створені умови для розвитку її суб'єктивності.

Трудові навички – це складні системи умовних рефлексів, які активізуються у процесі виконання певних виробничих завдань. Елементарні трудові навички передбачають формування найпростіших умінь трудової діяльності, що реалізуються як у процесі трудової діяльності, так і у грі, навчанні, творчості. Часто її підґрунтя виступає механізм наслідування, коли дитина дошкільного віку спостерігає, а потім копіює рухи та елементи праці дорослого, прагнучи прилучитися до певної трудової діяльності.

У процесі формування трудових навичок у дітей дошкільного віку розвивається дрібна моторика, поступово удосконалюються вправність та рухи, зникають зайві, зменшується психічне та м'язове напруження, увага переноситься з процесу на результат, виробляється ритм дій і можливість довільно змінювати темп роботи.

Не використовуючи планування діяльності у закладі дошкільної освіти, вихователь все ж визначає для себе стратегію й тактику трудового виховання і враховує конкретні природні, соціальні, регіональні, економічні умови життя дітей для того, щоб цілеспрямовано ознайомлювати їх із працею дорослих. Такий підхід дає можливість вводити дитину дошкільного віку у світ життя дорослих, дати знання про види праці та її користь, реалізувати завдання виховання поваги до людей праці, сформулювати прагнення брати участь у посильній праці, допомагати дорослим, нести відповідальність за виконану роботу.

Важливим для формування трудових навичок дітей дошкільного віку з точки зору педагогів є позитивна оцінка вихователем діяльності дитини, бо вона сприяє мотивації до діяльності. Слід наголосити, що трудове виховання у межах позитивного психологічного клімату сприяє формуванню моральних якостей дошкільника, вчить розрізняти добро і зло, виховує повагу до інших і до себе, розвиває уміння оцінювати свої й чужі дії та вчинки.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Таким чином, пізнання дитиною світу у його розвитку сприяє створенню цілісної картини світу, дає дитині відчуття взаємозалежності усього живого на землі. Формування трудових навичок у дітей дошкільного віку є особливо цінними з тієї позиції, що процес становлення і розвитку особистості відбувається у гармонії з природою та власним «Я» і саме ця проблема є актуальною та потребує подальшого наукового дослідження.

Список літератури:

1. Макаренко А.С. Твори / А.С. Макаренко. – Т. 4. – К., 1954. – 388 с.
2. Максимчук О.В. Проблема трудового виховання в історії зарубіжної та вітчизняної педагогіки // Кіровоградський державний педагогічний університет ім. В. Винніченка. – Наукові записки. – Кіровоград, 2001. – Вип. 36. – С. 97-109.
3. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: [навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл.] / Т.І. Поніманська. – К.: Академвидав, 2004. – 456 с.
4. Русова С.Ф. Вибрані твори / Упор. Проскура О.В. – К.: Освіта, 1996. – 304 с.
5. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа / В.О. Сухомлинський. – К., 1977. – Т. 4. – 495 с.
6. Ушинський К.Д. Праця в її психічному й виховному значенні / К.Д. Ушинський. – Вибр. пед. твори: у 2-х т. – Т. 1. – 106 с.
7. Шевченко П. Ідеї трудового виховання у педагогічній творчості Й.Г. Пестоловці // Рідна школа. – 2002. – № 2.

Карнаухова А.В., Коваленко И.В.

Киевский университет имени Бориса Гринченко

ПРОБЛЕМА ФОРМИРОВАНИЯ ТРУДОВЫХ НАВЫКОВ У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация

В статье проанализирована проблема трудовых навыков у детей дошкольного возраста. Сделано теоретический анализ научного наследия философов, психологов, педагогов по формированию трудовых навыков у детей дошкольного возраста. Определены условия, при которых будут формироваться трудовые навыки у детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: трудовое воспитание, трудовые навыки, дети дошкольного возраста.

Karnaukhova A.V., Kovalenko I.V.

Kiyv University Boris Grinchenko

THE PROBLEM OF FORMATION LABOR SKILLS IN SENIOR PRESCHOOL CHILDREN

Summary

The article presents the analysis of problem of formation labor skills of preschool age children. Theoretical analysis of scientific contribution of philosophers, psychologists, educators concerning the formation of labor skills in preschool children is made. Author determined the conditions for formation labor skills in preschool children.

Keywords: labor education, labor skills, preschool children.